

'Kanongebulder in Berghse dreven? Een kwestie van schieten of beschoten worden'

Huis Bergh renoveert

Door Jaap Beekhuis

'S-HEERENBERG - Nadat meer dan 90 kistjes met onbekende inhoud vanuit de appelkelder van het kasteel waren verslept naar het Raethuys aan de Hofstraat, bleef er nog één vondst onontdekt achter voor de archeologen en Heemkundekring Bergh. De laatste zagen overigens tijdens hun spannende ontdekkingstocht nog maar weer eens bevestigd dat Jan Herman van Heek een verzamelaar pur sang was; iemand die niet snel iets liet liggen.

"Lang verhaal kort; we kregen een enorm brede collectie onderhanden", vertelt Kees Brok als we weer eens bijpraten over het 'monnikenwerk' dat de werkgroep Archeologie en Bouwhistorie vorig jaar heeft uitgevoerd. "Een brede collectie met gekke dingen. Nuttig en leuk om te doen, maar we zijn niet op écht spectaculaire vondsten gestoten. Misschien is wel de grote waarde dat alle voorwerpen nu serieus zijn bekeken, gefotografeerd, beschreven en vervolgens in het nieuwe collectieregistratiesysteem van Kasteel Huis Bergh ondergebracht. Toegankelijkheid is in ons vakgebied een belangrijke toegevoegde waarde."

Maar als bekroning voor alle inzet en tijd lag er voor de werkgroep Archeologie onverwacht een smakelijke kers op de taart. Op 8 november 2024 werd tijdens archeologisch onderzoek in de kelder van Huis Bergh een heuse stenen kanonskogel gevonden. Een open vraag is of dit 'van buitenkomend onheil' is geweest of een laatste stenen kogel uit de eigen voorraad. Het ene kan (bij eerdere werkzaamheden kwamen al kogels uit de kasteelbodem), maar ook het andere is niet uitgesloten.

'Bij vondsten moet je altijd proberen een bredere context te zien'

Wel is bekend dat Huis Bergh in 1568 - het eerste jaar van de Tachtigjarige oorlog - al een enkele keer door vier kanonnen werd belaagd. Nadere studie leert dat een deel van de nu gevonden ronde kogel een iets afgevlakte zijde heeft. Dat suggereert dat de kogel met behoorlijke snelheid tegen een hardvoorwerp of weerbare Berghse kasteelmuur is afgeketst.

Peter Bresser (archivaris)

Kommer en kwel op het platteland

"Het vinden van een stenen kanonskogel lijkt niet zo spectaculair en zelfs een beetje voorspelbaar "relatieveert Kees Brok (in het dagelijks leven archeoloog in dienst van de gemeente Nijmegen). "Maar je moet mijns inzien bij vondsten altijd proberen een bredere context te zien. De Gelderse Successie-oorlog was voor de plattelandsbevolking een ellendige situatie. Men leed enorm onder de plundering, brandstichting, veediefstal en vernielen van de oogst. De heren van Bergh waren als de dood zo bang om er volop bij betrokken te raken en probeerden enigszins neutraal te blijven. Maar je ont kwam er niet aan je te bewapenen. Het buskruit was in de tiende eeuw in China uitgevonden en export hiervan leidde tot de uitvinding van

het fenomeen kanon. Aanvankelijk een simpele steenmortier of bombarde waaruit ronde stenen van een 3 a 4 kg over grachten en tegen muren werden gegooid. Zuiver richten was er overigens niet bij. Je moest het vooral hebben van de intimiderende knallen. En af en toe een stenen kogel die een dak vernielde en door de daaronder liggende houten vloeren viel. Als belegerd mens was je overigens wel een échte pechvogel of sukkkel als je toevallig in de baan van zo'n steen terecht kwam."

Maar ook de belegeraars moesten oppassen met het afvuren van de projectielen uit de korte loop van aan elkaar gesmede repen ijzer. Eigenlijk konden er veiligheids-halve maar een paar schoten per dag worden afgevuurd. Heethoofden die de smaak te pakken kregen, maakten af en toe kennis met de noodlottige combinatie van buskruit en een oververhitte loop; einde verhaal voor bombarde en kanonnikers. In eigentijdse legertermen een gevalletje *friendly fire*.

'Soms was er een noodlottige combinatie van buskruit en een oververhitte loop'

Drachenfelser trachiet

"De stenen kogel die we eind vorig jaar in de kasteelkelder ontdekten, heeft een doorsnede van ongeveer 20 centimeter en weegt om en nabij de 4 kilogram", vertelt Kees Brok tijdens het zoeken naar zijn elektronische weegschaal. "Dat was oorlogsmateriaal dat niet kant-en-klaar voor het oprapen lag in de bossen van Bergh. En dat je ook niet zomaar zelf kon maken.

Berghse kogels, bussen, slangen en kanonnen

Al in 1486 wordt in documenten over het Homoetse kasteel bij Terborg melding gemaakt van "mettelle slangen" oftewel kanonnen. Ook was er sprake van een kruitmolen die voorzag in de productie van buskruit. Dankzij het unieke en zeer complete huisarchief van Huis Bergh kon archivaris Peter Bresser op zoek naar raakvlakken en publicaties rond 'bussen en slangen'; want in die tijd sprak men nog niet over kanonnen.

Rond 1500 liepen de spanningen tussen de Bourgondiërs en de Gelderse gezindten zo hoog op dat ook huis Bergh met explosief geschut werd versterkt. Uit de jaarrekening 1503 - 1504 blijkt onder het hofpersoneel een bussenschut oftewel een kanonniker te zijn en zelfs een bussemeister. Ook werd een nieuwe kruitmolen gebouwd, want daarvoor werden raderen, koperen stempels en kruitvaten besteld. Huistimmerman Gerrit werd naar Wageningen gestuurd om de kunst van het laden van de bussen bij de troepen van de hertog af te kijken.

In 1526 dreigde er oorlog met het naburige huis Wisch bij Terborg. In de wal rond huis Bergh werden palen geplaatst om er haakbussen (draagbaar geschut) op te plaatsen. Een kanonnengieter kreeg opdracht om een grote 'slange' te vervaardigen. Vier jaar later liet graaf Oswald II van den Bergh het bijzonder zware kanon spelen tijdens de belegering en beschieting van het stadje. Na jaren van rust bij kasteel Ulft werd het kanon in 1665 uit de mottenballen gehaald en naar Zutphen verslept om de verwachte aanval van de bisschop van Münster (later bekend als Bommen Berend) te weerstaan. Ook twee kleinere Berghse kanonnen moesten toen vanuit kasteel Ulft (een dependance van Huis Bergh) naar Doesburg.

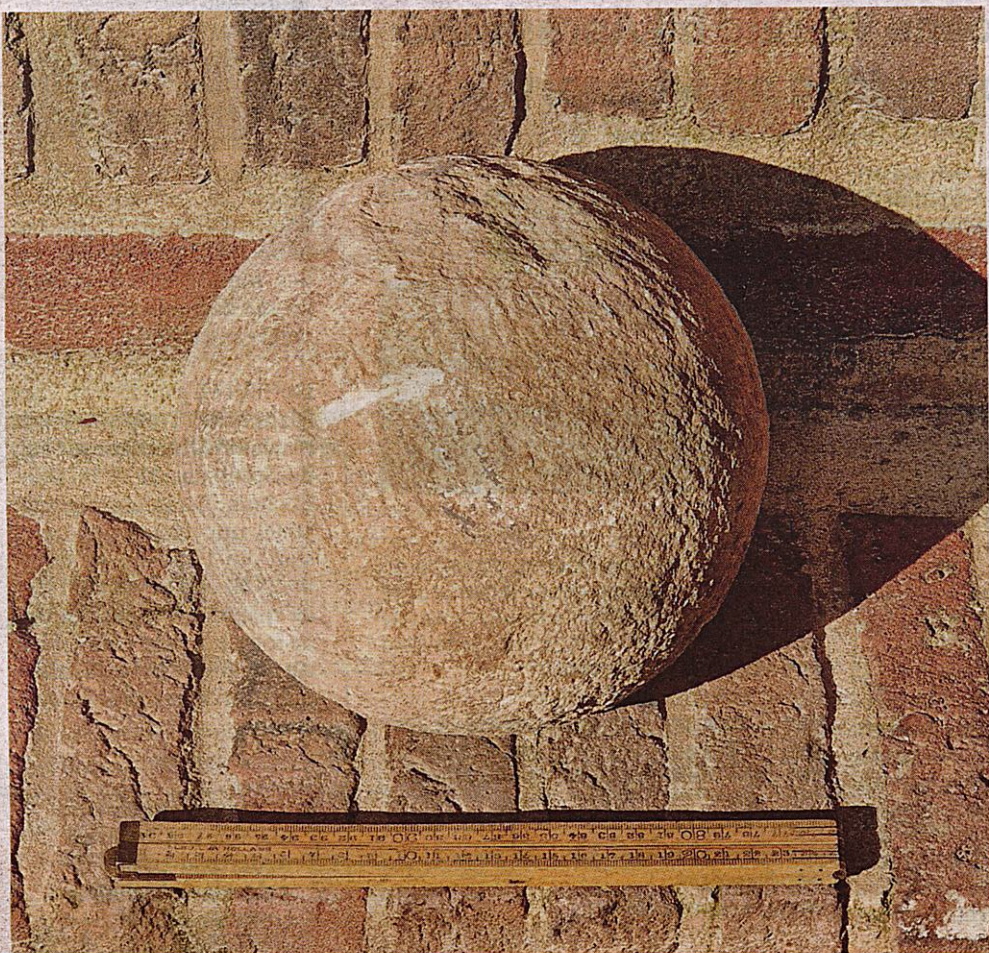
Bron: Archief Huis Bergh

Dus werden bestellingen voor stenen kogels geplaatst bij de vakmensen in het Siebengebirge bij Königswinter. Sinds de Romeinse tijd werd op de top van de berg geploeterd en gebuffeld om het stollingsgesteente om te zetten in kolommen en consoles. Bouwmaterialen die onder meer gebruikt zijn bij de bouw van de Dom van Keulen. De steenhouwers zagen kans met behulp van een ijzeren ring als mal het Drachenfelser trachiet te bekappen tot een perfect ronde bol. Transport naar Bergh was geen probleem; het bewerkte materiaal werd de berg afgerold richting de Rijn, op schuiten of vloten geladen en ter hoogte van Emmerich / Kleve afgeleverd."

Aangenomen wordt dat de in november 2024 gevon-

den kanonskogel een aantal voorgangers heeft gehad. Bij eerdere werkzaamheden kwamen al kogels uit de kasteelbodem. Kees Brok sluit niet uit dat diep in de modderbodem van de gracht rond het kasteel nog het nodige te vinden is. "Zover ik weet zijn de grachten in het verleden wel eens uitgediept en taluds opnieuw geprofileerd. Maar nooit zo grootschalig en diep dat de onderste steen boven kwam. Wie weet wat onderzoekers na ons nog gaan ontdekken."

Komende Jaarwisseling toch maar eens met andere ogen naar de carbidschutters van nu kijken? Met wat fantasie laten melkbus, plastic bal en carbid als eigentijdse bombarde de Berghse dreven opnieuw sidderen.

De kogel. Foto: Ed te Pas